

1

Σύγχρονες Μουσειακές Προσεγγίσεις

Ευάγγελος Παπούλιας

1 ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΩΣ ΘΕΣΜΟΣ - 1. ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ

1.1 Θεωρητικές αποσαφηνίσεις

Η παρουσίαση του χώρου των πανεπιστημιακών μουσείων έχει τεράστια σημασία, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια που το μουσειακό περιβάλλον έχει εισέλθει στα νέα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης, της διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς, της εξέλιξης της τεχνολογίας αλλά και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Στην προσπάθειά μας να αποδώσουμε τις νέες τάσεις αλλά και το λειτουργικό χαρακτήρα των πανεπιστημιακών μουσείων οφείλουμε αρχικά να τα εντάξουμε στους γενικούς κανόνες και αρχές που διέπουν το μουσειακό περιβάλλον. Σύμφωνα, λοιπόν, με το σαφή ορισμό του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM), ως μουσείο ορίζεται: «ένα ίδρυμα μόνιμο και μη κερδοσκοπικό, στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοικτό στο κοινό, που αποκτά, συντηρεί, μελετά, γνωστοποιεί (ή επικοινωνεί) και κυρίως εκθέτει τις υλικές μαρτυρίες του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, με σκοπό τη μελέτη, την εκπαίδευση (την παιδεία) και την ψυχαγωγία (ή τέρψη)» (Οικονόμου 2003, σ. 16). Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και άλλοι οργανισμοί που δεν φέρουν τον συγκεκριμένο τίτλο αλλά πληρούν τις παραπάνω προδιαγραφές, όπως ινστιτούτα συντήρησης, εκθεσιακά κέντρα, εθνικοί δρυμοί κ.ά. (Γλύτση 2002, Τόμος Β', σ. 235-236). Ο παραπάνω ορισμός παραβλέπει την εξελικτική διάσταση των πολιτιστικών οργανισμών αυτών -ως απόρροια της διαρκούς αλληλεπίδρασής τους με τον επισκέπτη- και ως εκ τούτου το ICOM ανακοίνωσε πρόσφατα ότι θα προχωρήσει στην επεξεργασία και διατύπωση ενός νέου ορισμού για τα μουσεία, ο οποίος θα ανταποκρίνεται στη νέα πραγματικότητα. Στο πλαίσιο αυτό διοργανώθηκε, μέσω των εθνικών και των διεθνών επιτροπών του ICOM, και πραγματοποιήθηκε στο Κίότο το 2019 η Γενική Συνέλευση με στόχο την υιοθέτηση ενός νέου ορισμού της έννοιας 'μουσείο', χωρίς όμως μέχρι την παρούσα χρονική στιγμή να έχει τροποποιηθεί ο επίσημος αυτός ορισμός.

Τα μουσεία, εν γένει, δεν υπήρξαν ποτέ ουδέτεροι θεσμοί. Συνδέονται με τις επικρατούσες κάθε φορά μορφές πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής εξουσίας και προβάλλουν αντίστοιχες αξίες βάσει του ευρύτερου σκοπού δημιουργίας τους. Ανάλογα δε με τον τύπο τους, προωθούν τη δόμηση αντίστοιχων μορφών γνώσης και καλλιεργούν αντίστοιχες μορφές σκέψης. Σύμφωνα με την Ε. Νάκου (2000, σ. 226) το «παραδοσιακό» μουσείο επικεντρώνεται στα ίδια τα αντικείμενα (object oriented), στη συλλογή, συντήρηση και μελέτη τους, προβάλλοντάς τα ως «αντικειμενικούς» μάρτυρες του «πραγματικού» παρελθόντος. Τα εκθέματα έχουν συγκεκριμένη διάταξη που παραπέμπει σε μια εξελικτική αντίληψη για την πρόοδο, παράγοντας έναν κλειστό

τύπο γνώσης με βάση τη χρονολογική έκθεση, και κατά συνέπεια βοηθά το κοινό να αντιληφθεί την παρούσα χρονική στιγμή ως αποτέλεσμα της εξελικτικής πορείας του έθνους. Στον αντίποδα του «παραδοσιακού» βρίσκεται το «σύγχρονο» μουσείο, στο οποίο δίνεται έμφαση τόσο στο κοινό όσο και στα αντικείμενα (people and object oriented), και έχει κάνει την εμφάνισή του στο πολιτιστικό τοπίο από το τέλος του 20^{ού} αι. Εδώ εντάσσονται το μοντέρνο και το μεταμοντέρνο μουσείο· το πρώτο χαρακτηρίζεται από τον έντονα παιδευτικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα των δράσεών του ενώ το δεύτερο εστιάζει το ενδιαφέρον του κυρίως στην εξυπηρέτηση του κοινού (people oriented). Ξεκινά από τη σχετικιστική αντίληψη της αλήθειας, βάσει της οποίας η τελευταία ως έννοια βρίσκεται συνεχώς υπό προσδιορισμό καθώς η μόνη αλήθεια που υπάρχει είναι αυτή των υποκειμένων, και προβάλλοντας την πολυσημία των αντικειμένων προτείνει στο κοινό εναλλακτικές ερμηνείες καλλιεργώντας συνθήκες διαπολιτισμικότητας (Μούλιου 2005, σ. 12-13). Η καθιέρωση των παραπάνω τάσεων δημιουργεί το νέο πεδίο αναζήτησης της ταυτότητας των πολιτιστικών οργανισμών, συμπεριλαμβανομένων και των πανεπιστημιακών μουσείων, και αποτελεί τη σύγχρονη πρόκληση αναθεώρησης του συνόλου των υποδομών αλλά και της λειτουργικής διάστασης των μουσείων.

1.2 Η αλλαγή παραδείγματος στο πολιτισμικό γίνεσθαι σε αναζήτηση νέου αφηγήματος

Η παραδοσιακή δομή των μουσείων σταδιακά προσαρμόζεται στις συνεχόμενες διεθνείς ανακατατάξεις του 21^{ου} αιώνα. Η πολυπολιτισμική σύνθεση των κοινωνιών, ο συνεχής επαναπροσδιορισμός των ταυτοτήτων, η αλλαγή των εθνικών συνόρων και η μετακίνηση μεγάλου αριθμού πληθυσμών, η αλματώδης εξέλιξη της ψηφιοεπικοινωνιακής παγκοσμιοποίησης, καθώς και η διάχυτη αξιακή και οικονομική κρίση προβάλλουν έντονα την αναζήτηση της «αλλαγής παραδείγματος» (Ζορμπά 2013)¹ στη διαχείριση του πολιτισμικού κεφαλαίου, αφού το τελευταίο αναγνωρίζεται πια ως δυναμικός συμμετέχων στην υλοποίηση της δυναμικής αναπτυξιακής πολιτικής. Η σύγχρονη πρόκληση έγκειται στις σχέσεις του πολιτισμού με τα ζητήματα της ευρύτερης οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής συνοχής, της διαφορετικότητας στη συμβίωση των ανθρώπων (Mercer 2003, σ. 9) καθώς και της έντονης διεπιστημονικότητας και συνεργειών στο διαχειριστικό μοντέλο των πολιτιστικών μονάδων.

¹ Μυρσίνη Ζορμπά, 2003, Η Αλλαγή Παραδείγματος στην Πολιτική Πολιτισμού της Ελλάδας της Κρίσης. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: www.localit.gr/wp-content/uploads/2013/11/eisigisi_zorba.docx (τελευταία επίσκεψη 15/04/21).

Σύμφωνα με τον Stanley (2003), η ανάδειξη της διαχείρισης της μουσειακής κληρονομιάς σε επίπεδο πολιτιστικών πρακτικών, παραγωγής και προστασίας της κουλτούρας που υπάρχει στα εκθέματα αλλά και της συμβολικής οικονομίας των νοημάτων της, σε μια εποχή που συνεχώς αλλάζει, είναι συνεπώς κρίσιμης σημασίας. Επιπλέον, η κουλτούρα υφίσταται μόνο όταν οι αντιπροσωπευτικοί σκοποί και αξίες της έχουν μεταφραστεί ευδιάκριτα στην κοινωνική πραγματικότητα (Μαρκούζε 1989, σ. 27). Κατά συνέπεια, οι χώρες οφείλουν να «συν + εκπολιτιστούν» χωρίς να χάσουν τις επιμέρους κουλτούρες τους και το μουσείο του εικοστού πρώτου αιώνα να ενταχθεί στο νέο κεντρικό πολιτισμικό μοντέλο ανάπτυξης αναζητώντας το δικό του αφήγημα², που θα συμβάλει ως μέσο ανάπτυξης του επιμέρους πολιτισμού του.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο ρόλος του μουσείου επαναπροσδιορίζεται, και από στατικό εκθεσιακό χώρο μετεξελισσεται σε έναν πολυδύναμο πολιτιστικό οργανισμό (Γκαντζιάς 2008) που φιλοδοξεί να λειτουργήσει ως αναπτυξιακός πυλώνας σε τοπικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Η σύγχρονη αυτή μουσειακή αντίληψη αλλάζει τη μουσειακή φιλοσοφία τόσο της εκθεσιακής πρακτικής όσο και της ερμηνείας των εκθεμάτων (Ζενέτου 2004, σ. 103) δημιουργώντας νέα πολιτιστικά δεδομένα στο παγκόσμιο πολιτισμικό γίγνεσθαι. Κι ενώ κατά τη Susan Pearce (Νάκου 2000, σ. 235) τα εκθέματα έχουν μια αιώνια σχέση με το παρελθόν που σιγά σιγά χάνεται, και είναι αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως πραγματική δύναμη του αντικειμένου, το σύγχρονο μουσείο εμπλουτίζει την ιστορική αυτή προσέγγιση του παρελθόντος με φαντασία και συναισθήματα, «προτρέποντας» τον επισκέπτη να νοηματοδοτήσει όσα βλέπει με βάσει τις προσωπικές του εμπειρίες. Η επίσκεψη στο μουσείο δεν εξαντλείται στην παθητική θέαση των μαρτυριών του παρελθόντος αλλά μετατρέπεται σε μια κριτική διαλεκτική του παρελθόντος με το παρόν αλλά και σε πεδίο προβληματισμού για το μέλλον. Το επίσημο θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο των πολιτιστικών οργανισμών στο τέλος του 20^{ου} αι. εδραίωσε πολιτισμικά τον σύγχρονο ρόλο των μουσείων. Έκτοτε, νέα μουσεία άνοιξαν τις πύλες τους στο κοινό, και η χρηματοδότησή τους με τη μορφή κρατικών επιχορηγήσεων ή χορηγιών (στη

² Ευάγγελος Παπούλιας, 2017, ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://topotami.gr/event/politismos-ikonomia-se-anazitisi-neou-afigimatos/> (τελευταία επίσκεψη 15/04/21). Το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής κοινωνίας αναγνωρίζει τη σημασία που έχει για την ταυτότητα και την ανάπτυξη της χώρας μας η πολιτισμική κληρονομιά. Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μουσεία, η σύγχρονη πολιτιστική παραγωγή, οι επενδύσεις σε υποδομές και εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό συγκροτούν τον τομέα που συνηθίζουμε να αποκαλούμε «Βιομηχανία του Πολιτισμού», υπονοώντας τη δυνατότητα της συνεισφοράς του, πέρα από την παιδεία, την ψυχαγωγία και την κοινωνική συνοχή, στην οικονομία και την αγορά εργασίας, ιδιαίτερα σε συνθήκες παρατεταμένης κρίσης. Η εφαρμοσμένη πολιτιστική πολιτική και ο κρατικός αναπτυξιακός σχεδιασμός στις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες καθώς και οι προοπτικές που δημιουργούνται από τις ευρωπαϊκές και παγκόσμιες τάσεις της οικονομίας του πολιτισμού οφείλουν να ανησυχούν από τις εθνικές επιδόσεις και να αναζητούν ένα σύγχρονο, πιο δυναμικό και αποδοτικό αφήγημα.

λογική της κοινωνικής υπευθυνότητας) αυξήθηκε. Στη διαμόρφωση του νέου μουσειακού πλαισίου η σύγχρονη επιστημονική έρευνα λειτουργεί διεπιστημονικά και υποστηρικτικά στην εδραίωση του καινούργιου πολιτισμικού προφίλ των μουσείων. Η ανάδυση νέων, συναφών με το μουσείο, επαγγελματών (μουσειοπαιδαγωγοί, επιμελητές, εμπυχωτές κ.ά.), η εξειδίκευση σε συγκεκριμένους μουσειακούς τομείς (Kavanagh 1999, σ. 53) καθώς και η ανάγκη διαρκούς επιμόρφωσης των παραπάνω επαγγελματιών ώστε να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες προκλήσεις είναι ενδεικτικές του επιστημονικού προσωπικού που στελεχώνει το έμπυχο δυναμικό του μουσείου στο σύγχρονο μουσειακό περιβάλλον εργασίας. Οι βασικές λειτουργίες των μουσειακών μονάδων, η συλλογή, η καταγραφή, η συντήρηση και η έρευνα, καθώς και οι αντίστοιχες μέθοδοι καλούνται να προσαρμοστούν και να εκσυγχρονιστούν. Στο ίδιο πλαίσιο προσαρμογής εντάσσεται το σύνολο των προσφερόμενων δομών των μουσείων, όπως η υποδομή του μουσειακού χώρου, οι προσφερόμενες υπηρεσίες καθώς και οι εκθεσιακές πρακτικές που διασφαλίζουν την αποτελεσματικότερη λειτουργία στο εσωτερικό του.

Η σύγχρονη αντίληψη της διαχείρισης των συλλογών μετατρέπει τις μακρόστενες αποθήκες με τις μαρτυρίες του παρελθόντος σε εκθεσιακούς χώρους με δημόσιο χαρακτήρα, το εργαστήριο σε εκθεσιακή προθήκη και τη μελέτη σε υπόθεση όλων και όχι μόνο λίγων ειδικών (Μπούνια 2009, σ. 48). Τα αντικείμενα που εκτίθενται δεν λειτουργούν απομονωμένα αλλά ως μέρος συλλογών, τις οποίες ο επισκέπτης καλείται να αντιληφθεί και να ερμηνεύσει με σύγχρονους όρους. Περίοπτη θέση στη νέα αυτή μουσειακή προσέγγιση κατέχει το πολιτιστικό μήνυμα, που, ενώ απευθύνεται σε όλους, επιδέχεται την προσωποποιημένη πρόσληψη κάθε επισκέπτη. Οι μουσειογραφικές επιλογές σχετικά με την όψη του εκθεσιακού χώρου (Σαλή 2006, σ. 124) συνηγορούν στη διαμόρφωση ενός σύγχρονου μουσειακού περιβάλλοντος -πραγματικού και ψηφιακού- φιλικού προς τον επισκέπτη, βασικού παράγοντα για την προσέλκυση επισκεπτών και το άνοιγμα των μουσείων στην παγκόσμια πολιτιστική αγορά. Πρόκειται για μια νέα, ανθρωποκεντρική μουσειακή αντίληψη (Bennet 1994, σ. 89), καθώς οι σύγχρονοι πολιτιστικοί οργανισμοί «δεν υπάρχουν μόνο για κάτι αλλά και για κάποιον» και, κατά συνέπεια, στρέφουν το ενδιαφέρον τους κυρίως στο κοινό χωρίς να παραβλέπουν την αξία των συλλογών (Cerquetti 2014, σ. 21). Από τα παραπάνω διαφαίνεται ο κοινωνικός ρόλος του σύγχρονου μουσείου, αφού επιδρά στις ζωές των ανθρώπων προσφέροντάς τους μια νέα ερμηνευτική προσέγγιση του παρόντος, λειτουργώντας ως χώρος μάθησης, απόλαυσης της καλλιτεχνικής δημιουργίας, παρακίνησης της περιέργειας και σεβασμού στους διαφορετικούς πολιτισμούς.

Στο υπό διαμόρφωση δυναμικό πλαίσιο λειτουργίας, το θέμα της βιωσιμότητας των σύγχρονων μουσείων (Γκαντζιάς & Κορρές 2011, σ. 46)³ ταλανίζει το μουσειακό χώρο και η

³ Γ. Γκαντζιάς & Γ. Κορρές, 2011, σελ. 46. Η αναφορά στην πολυπλοκότητα «βιωσιμότητα των πολιτιστικών οργανισμών»